

Kratki pregled antičkih razmišljanja o jeziku

s naglaskom na škole helenističkog razdoblja

Uvod: Grci i jezici

Grke je prije svega zanimao svijet oko njih: njegov fizički sastav, prirodni fenomeni... U svojim razmatranjima dotaknuli su se i jezika. Razmišljanja o jeziku postoje kod filozofa, povjesničara, govornika... Herodot donosi priču o faraonu Psametihu koji je ustanovio da je frigijski najstariji jezik čovječanstva. Izokrat smatra da je upravo jezik ono što čovjeka čini čovjekom i razlikuje ga od životinja. Herodot daje do znanja da su Grci bili svjesni da govore jednim jezikom koji ih povezuje. Grci su bili svjesni podjele na dijalekte, ali govornici različitih dijalekata mogli su se međusobno razumjeti. Potreba za standardnim jezikom javila se tek u vrijeme Aleksandra, čije carstvo je obuhvaćalo mnoge narode i kojem je bio potreban jasan i precizan jezik administracije. Interes Grka za strane jezike bio je minimalan, jer kao što je grčka kultura uzvišenija od barbarske, tako je i grčki jezik prikladniji za izražavanje od svih ostalih. Pretpostavljamo da su postojali tumači i prevoditelji, ali učenje drugog jezika bilo je za Grka nezamislivo – barem do razdoblja rimske vlasti. Možemo samo nagađati kako bi izgledala njihova filozofska razmišljanja o jeziku da su Grci uzimali u obzir i ostale.

Prvim lingvističkim uspjehom Grka može se smatrati prilagodba feničkog pisma njihovom jeziku. Svijest o istočnom porijeklu pisma sačuvana je u mitu o Kadmu koji je došao iz Male Azije u potragu za sestrom Europom. Homer spominje „tužne znakove“ koje nosi Belerofont – da li je to dokaz da je Homer znao za pismo, ili je samo preuzeo bliskoistočni mit o nevinom donosiocu poruke?

Zbog širenja grčke ekonomije i utjecaja trebalo je obrazovati trgovce, političare, a ne mislioce – tu stupaju na scenu sofisti koji podučavaju sve ono što se može empirijski dokazati, bila to glazba, geometrija, astronomija ili jezik. Sokrat ih je smatrao ispraznim učiteljima tehnika kojima se izigrava istina, a Aristofan je ismijao njihovog učenika Euripida u *Žabama*. Ipak, njihove zasluge su velike: stvorili su osnove za tehnički vokabular retorike, rastavljali govore na manje jedinice i analizirali sklopove tih jedinica. Protagora podijelio rečenice na 4 vrste (molba, pitanje, zapovijed, izjava), Gorgija je imenovao figure (antiteza, apostrofa, hipalaga), Prodik se bavio pravim i prividnim sinonimima, Hipija zvukovima. Sofisti su smatrali slog jedinicom govora. Svrha njihovog rada bila je naučiti druge umijeću uvjeravanja, a ne raspravljati o gramatičkim problemima.

Platon

Na Prodikovu diskusiju o sinonimima nastavlja se ona o značenju u jeziku koju iznosi Platon u *Kratilu*. Sugovornici su heraklitovac Kratil, Platonov učitelj¹, pomalo naivni filozof-amater Hermogen²,

¹¹ Kratil je pred kraj života osjećao toliko nepovjerenje prema jeziku da odbio razgovarati s drugima te se sporazumijevao samo znakovima.

² Dijalog počinje Kratilovom šalom na njegov račun: iako sve stvari dobivaju imena prema svojoj prirodi, Hermogen ga zacijelo nije tako dobio, čime mu se Kratil vjerovatno podsmjehuje zbog financijskog stanja

Parmenidov sljedbenik i, naravno, Sokrat. Dijalog je podijeljen u tri dijela. U prvom Sokrat i Hermogen, koji je do tog trenutka zastupao tezu o konvencionalnosti imena, dolaze do zaključka da ime ipak mora biti dano u skladu s osobinama stvari jer je to nužno da bi se o toj stvari moglo raspravljati i podučavati o njoj³. U drugom Sokrat iznosi niz heraklitovskih etimologija⁴, a u trećem uvjeri Kratila, koji je već siguran da se Sokrat u potpunosti slaže s njim, da postoje greške u davanju imena i da ne odgovara svako ime stvari kojoj je dano. Dijalog, za koji se ne zna u koje razdoblje Platonovog stvaralaštva ga treba smjestiti i protiv koga ili čega je diskusija zapravo usmjerena, nema nikakav konačni zaključak te postoji više interpretacija. *Kratil* je bio izazov mnogim komentatorima, no ne treba ga odbaciti kao djelo u kojem Platon još nije dovoljno sazio da bi decidirano iznio svoje stavove. Harris & Taylor smatraju ga Platonovim obračunom sa sofistima i društvom koje su iskvarili svojim načinom raspravljanja i stavom da je istina samo iluzija; na kraju krajeva, upravo je to demokratsko društvo, u kojem je potrebno samo pridobiti većinu pravim riječima, osudilo na smrt Platonovog istinoljubivog učitelja. Imena, tj. jezik, moraju biti odraz istine, a ne društvenog dogovora, tj. konvencije, no moguće je da je onaj koji je davao imena ponegdje i pogriješio. Treba uspoređivati jezik i stvarnost, a ne jezik i mišljenje zajednice. Jezik je veza između svijeta ideja, vječne stvarnosti, i ovog u kojem mi živimo, a koji je tek sjena onog pravog. Drugačije viđenje ovog dijaloga donosi R. M. Van der Berg. On kreće od teze Charlesa Kahna da je *Kratil* priprema za *Teeteta* i *Sofista*⁵, te da za dijalog ključna dijalektika koja se u njemu spominje. Van der Berg se slaže s njim, dodaje toj grupi dijaloga i *Državnika*, te iznosi pretpostavku da je *Kratil* rasprava o značenju jezika za Platonovu dijalektiku. Aristotela nije zanimalo da li su imena pravilno pridružena stvarima, dok je Platon tome posvetio cijeli dijalog. Platonova dijalektika koristi imena da bi raspravljala o stvarnosti. Drevni davatelji imena mogli su pogriješiti jer su davali imena pojavama iz osjetilnog svijeta, a ne svijeta ideja. Pogrešna, nespravna imena nisu prikladna za dijalektički rad.

Literatura:

R. M. van der Berg. Proclus' commentary on the Cratylus in context. Leiden & Boston 2008.

F. P. Dineen, *An Introduction to General Linguistics*. New York 1967.

Harris, R. & D.J. Taylor. *Landmarks in Linguistic Thought I - The Western Tradition from Socrates to Saussure*. London & New York 1997.

(„Hermogen“ = rođen od Hermesa, boga zaštitnika trgovaca i lopova). Koliko god da ovakva šala danas djeluje neukusno, starim Grcima je, kao i Kratilu, bila urnebesno smiješna.

³ Sokrat naglašava važnost jezika za podučavanje: didaskalikon ti...

⁴ Npr. onu legendarnu anthropos...

⁵ Tzv. ingresivna interpretacija Platona.

M. Ivić *Pravci u lingvistici*, Ljubljana 1970.

R. H. Robins *A Short History of Linguistics*. London N. Y. ⁴1997.